

УДК 330.111.66

Проскуріна М.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри мистецтв,
Київський університет культури

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ КУЛЬТУРИ

Сектор культурних індустрій має значний потенціал для розвитку та зростання, може виступати інструментом ревіталізації та переорієнтації депресивних регіонів та стати одним з факторів розвитку національної економічної системи України. Питання теоретичного осмислення культури, як специфічної сфери господарської діяльності постає все гостріше у відповідь на виклики світових тенденцій. Становлення креативної економіки відкриває перед людством унікальні можливості та перспективи, але водночас виникають нові джерела ризиків. Забезпечення дієвого ринкового механізму комерціалізації об'єктів авторського права – є однією з основних передумов переходу до постіндустріального суспільства, а першочергове завдання, яке стоїть перед державою сьогодні – забезпечення дієвої нормативно-правової системи та інфраструктури.

Ключові слова: об'єкт авторського права, культурні індустрії, економіка культури, культурний продукт, вартість, національне господарство.

К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ КУЛЬТУРЫ

Проскуріна М.О.

Сектор культурных индустрий имеет значительный потенциал для развития и роста и может быть использован как инструмент ревитализации и переориентации депрессивных регионов. Стать одним из движущих факторов развития национально экономической системы Украины. Вопросы теоретического осмысления культуры, как специфической сферы хозяйственной деятельности становится все острее в ответ на вызовы мировых тенденций. Становление креативной экономики открывает перед человечеством уникальные возможности и перспективы, и в тоже время возникают новые источники рисков. Представлено авторское определение культурных индустрий и системы экономики культуры. Выявлен механизм детенизации креативного сектора. Обеспечение действенного рыночного механизма коммерциализации объектов авторского права – одна из основных предпосылок перехода к постиндустриальному обществу, а первоочередная задача, которая стоит перед государством сегодня – обеспечение действенной нормативно-правовой системы и инфраструктуры.

Ключевые слова: объект авторского права, культурные индустрии, экономика культуры, культурный продукт, стоимость, национальное хозяйство.

ON THE ISSUE OF DETERMINING THE STRUCTURE OF THE CULTURE ECONOMY

Proskurina M.

The sector of cultural industries has considerable potential for development and growth. It can be used as an instrument for revitalizing and reorienting depressed regions. Can become the one of the driving factors of the development of the national economic system of Ukraine. In response to the challenges of world trends the questions of theoretical comprehension of culture as a specific sphere of economic activity become more acute. The emergence of a creative economy opens up unique opportunities and prospects for mankind. And at the same time, new sources of risk arise. The author's definition of cultural industries and the system of cultural economy is proposed. The mechanism of shadowing of the creative sector is revealed. Innovative development of the country is impossible over the absence of a structured environment, regulatory basis, branched infrastructure and qualified human resources. Ensuring an effective market mechanism for the commercialization of copyright objects is one of the main prerequisites for the transition to a postindustrial society. The primary task facing the state today is to ensure an effective regulatory and legal system and infrastructure.

Keywords: object of copyright, cultural industries, culture economics, cultural product, value, national economy.

Постановка проблеми. Питання теоретичного осмислення культури, як специфічної сфери господарської діяльності постає перед Україною все гостріше у відповідь на виклики світових тенденцій. Становлення креативної економіки відкриває перед людством унікальні можливості та перспективи. Але в одно час виникають нові джерела ризиків. Україна, як країна з відносно молодого та нестабільною системою національного господарства вимушена одночасно розв'язувати як внутрішні суперечності, так і адек-

ватно реагувати на виклики зовнішнього середовища. Розвиток креативного сектору та економіки культури – в найближчій перспективі може перетворитися на одне з пріоритетних завдання державної економічної стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж XX – на початку XXI ст. у світовому господарстві та його підсистемах під впливом науково-технічного прогресу та в процесі переходу до сучасного фінансово-кредитного типу господарювання, відбулися значні зміни,

які привели до трансформації економічного механізму та виокремленні культурних індустрій в самостійну сферу економічної діяльності. В роботах Р. Пітерсона [8], Р. Вільямсона [10], Б. Ріана [9] та інших досліджено сутність та специфіку культурного продукту. Політекономічний підхід до аналізу культурних індустрій та їх соціального значення можна знайти в роботах Н. Гарнхама [5], П. Гілроя [6], П. Холла і Т. Джефферсона [7], а також Р. Вільямсона [10] та ін. Фундаментальні дослідження економіки культури та культурних індустрій представлені Д. Хезмондалшем та Д. Тросбі [1; 2].

Проте, не зважаючи на масштаб та глибину проведених досліджень, сучасність ставить перед економістами нові питання, що потребують рішень, зокрема формування цілісної моделі взаємодії всіх елементів економічного механізму культури. Актуальність дослідження даної проблеми посилюється в контексті пошуку Україною альтернативних шляхів подальшого розвитку та модернізації господарської системи.

Постановка завдання. Аналіз механізму взаємодії структурних елементів економіки культури на основі формування визначень основних категорій.

Виклад основного матеріалу. Економічні потрясіння кінця ХХ – початку ХІХ ст. стали результатом глибинних структурних зрушень в господарських системах більшості країн світу та визначили новий вектор подальшого розвитку – вектор міжсистемних трансформацій та становлення нової якості економічного середовища. Формується новий тип господарювання, в межах якого діють економічні та неекономічні елементи, і останні поступово переважають.

Призначення соціально-економічної системи полягає в організації взаємодії окремих економічних агентів через соціокультурну підсистему таким чином, щоб їх організовані спільні зусилля були більші за арифметичну суму зусиль кожного окремого економічного суб'єкта. Необхідність аналізу як економічних, так і соціокультурних зрушень у функціонуванні суспільних систем національних, регіональних та міжнародних рівнів, зумовлює необхідність застосування міждисциплінарного методу та інституціонального підходу до дослідження динамічних процесів в економіці.

Сучасна економічна система зорієнтована на виробництві не матеріальних благ, а ідеальних цінностей. Переважає не репродуктивна, а творча праця, яка не піддається стандартизації. Така форма праці зберігає свої фізичні властивості, проте забезпечує нове символічне значення, яке і формує додану вартість. Індустріалізація культури забезпечує тиражування творчого продукту.

Важливим фактором є тяжіння споживача до самозбагачення – самовдосконалення шляхом отримання естетичного досвіду. Розквіт культурних індустрій та економіки культури в цілому є підтвердженням дематеріалізації економіки в якій знання та творчість стають основним виробничим ресурсом. Задоволення матеріальних потреб людини призвело до зростання її духовної активності та інтелектуалізації суспільних процесів. Результатом подібних змін стає заміна об'єктів реальної економічної дійсності символами та віртуальними цінностями.

З урахуванням актуальної ситуації в країні та наявного потенціалу одним з перспективних секторів має стати сектор культурних та креативних індустрій.

Слід наголосити на тому, що єдиного та остаточного визначення культурних індустрій поки що запропоновано не було, а в законодавчо-нормативній базі України ще не запроваджено ряд важливих категорій, які б регламентували соціально-економічні відносини в зазначеному секторі.

Термін «культурна індустрія» набув поширення після виходу в світ книги німецьких філософів Франкфуртської школи критичної філософії Т. Адорно та М. Хогхаймера «Діалектика просвітництва» (США, 1947 р.) та розглядалося в двох аспектах: як галузь виробництва, а також як виробництво товарів, як особливої форми виробництва культурних продуктів [2, с. 33]. Це поняття стало широко використовуватися в полеміках проти загрози індустріалізації культурного життя. Значний інтерес до культури, як ринкового середовища зумовлений переорієнтацією сучасних економічних систем від економіки потреб до економіки бажань, що в свою чергу обумовлює появу та розвиток постійно зростаючого ринку культурних товарів та послуг. Таким чином, індустріалізація культури, як процес потужного інвестування капіталів, впровадження механізованого виробництва та розподілу праці в сфері виробництва культурних продуктів та благ стає логічним продовженням ком модифікації культури та об'єктивним явищем сучасності.

Важливий аспект культурних індустрій, полягає в тому, що вони сприяють «заохоченню та збереженню культурного розмаїття, а також забезпеченню демократичного доступу до культури». У Франції, «індустрії культури» були визначені як сукупність видів економічної діяльності, які поєднують в собі функції концепції, створення і виробництва культурних благ з застосуванням промислових методів у процесі виробництва і масштабної комерціалізації культурної продукції. Таке визначення веде до більш широкого тлумачення індустрії культури, ніж випливає з традиційних уявлень про «культурний сектор». В ЮНЕСКО під індустріями культури розуміються галузі, які «поєднують в собі створення, виробництво і комерціалізацію інформаційного змісту, який має нематеріальний і культурний характер. Цей зміст, як правило, захищений авторським правом, і може приймати форму товарів або послуг» [3, с. 20].

Автором пропонується визначати культурні індустрії, як підгалузі економіки культури, в межах яких відбувається масове виробництво, розподіл та перерозподіл культурних благ та культурного продукту шляхом відтворення та тиражування об'єктів авторського права за допомогою техніки та технологій з метою задоволення естетичних потреб, забезпечених платоспроможним попитом.

В залежності від технології виробництва і призначення продукції в межах культурних індустрій виділяються окремі підгалузі. Ядро культурних індустрій становлять мистецтва в класичному їх розумінні: музика, танок, театр, література, образотворче мистецтво, ремесла, а також новітні форми практик (відео-арт, комп'ютерні та мультимедійні мистецтва, тощо). Друге коло індустрій становлять підгалузі, чия продукція вважається культурним товаром, проте вони також виробляють і інші види товарів, непов'язаних з культурою: книговидавництво та друковані ЗМІ, телебачення, радіо, кіноіндустрія. Деякі дослідники кіноіндустрію

відносять до індустрій розваг або класифікують як арт-індустрію. Третій рівень становлять індустрії, що функціонують за межами культурного сектору, проте виробляють продукти, що мають культурний зміст: реклама, туризм, архітектура [1, с. 159].

Французькі соціологи Б. Мьєж, І. Моран, А. Хюе наполягли на застосуванні терміну в множині оскільки однина передбачає уніфікованість для різних форм культурного виробництва, що є неможливим [2, с. 34]. Культурні індустрії є комплексним поняттям, яке демонструє різноманітну логіку в різних типах культурного виробництва. Так процес виробництва в індустріях телебачення та радіомовлення суттєво відрізняється від книговидавництва, друкованих ЗМІ, та інших індустрій.

Разом з тим, доцільно звернути увагу на поняття «економіка культури». Очевидним є те, що воно буде набагато ширше ніж категорія «культурні індустрії». Виходитимемо з того, що економіка культури – це сфера господарської діяльності, яка охоплює як державний сектор суспільних послуг, так і культурні індустрії – комерційний сектор культури (рис. 1).

Така двоїста природа з відмінною рисою культури. Сутність некомерційного продукту зумовлена його визначальним соціальним значенням та забезпеченням стратегічних функцій, проте повною комерційною непривабливістю, що зумовлено високими витратами на виробництво та не значним прибутком, який не забезпечує дохід. Забезпечення виконання таких функцій покладається на державу та меценатів.

Отже, в основі діяльності частково або повністю покладено творчу працю. Результатом діяльності є об'єкт авторського права, який також може виступати і в якості ресурсу (рис. 2). Метою діяльності є задоволення культурних та естетичних потреб населення.

Таким чином, визначення господарської діяльності в сфері культури через об'єкт авторського права (результат) та творчу працю, як обов'язків елемент культурного продукту забезпечує підґрунтя для детінізації культурного сектору.

Творча праця в грошовому вираженні має бути офіційно відображена у собівартості культурного продукту. Лише за таких умов його буде віднесено до категорії «культурний».

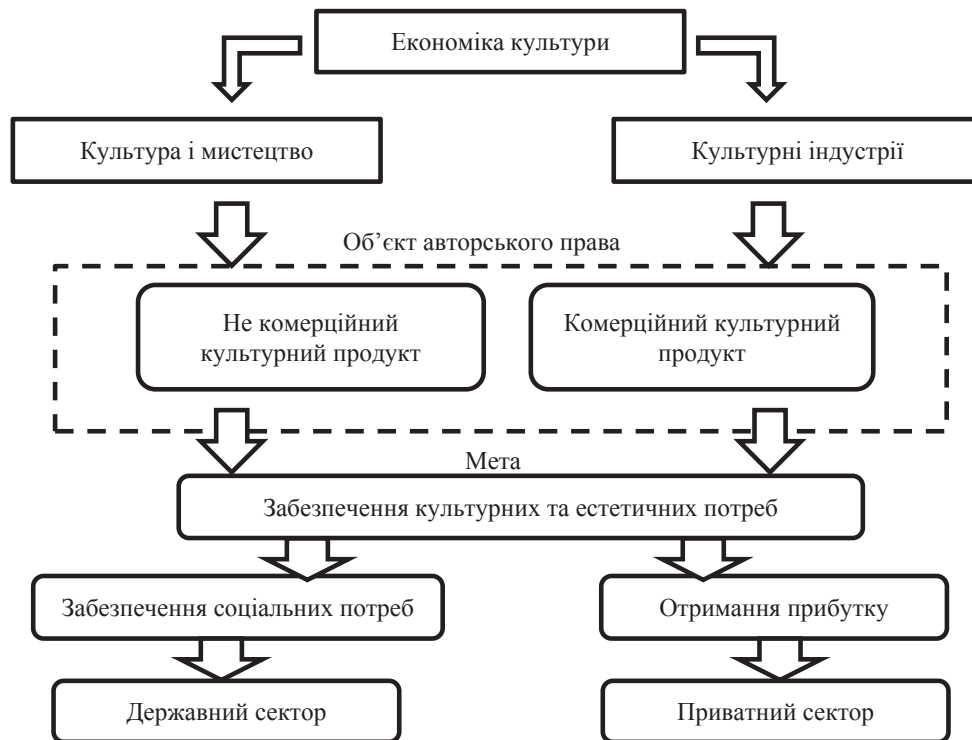


Рис. 1. Структура економіки культури

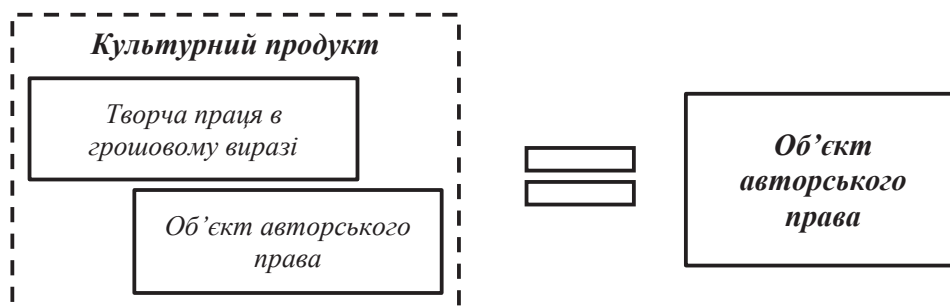


Рис. 2. Результат діяльності в сфері культурних індустрій

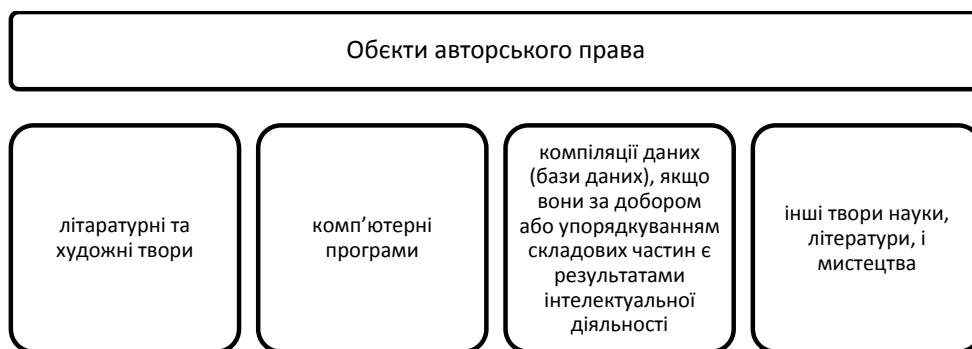


Рис. 3. Об'єкти авторського права

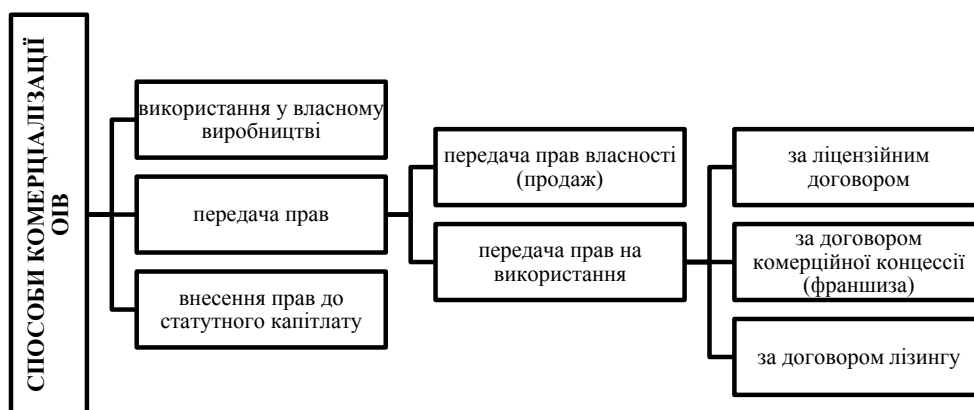


Рис. 4. Способи комерціалізації інтелектуальної власності.

Зважаючи на специфічність культурного сектору, виробництво культурних продуктів має підпадати під пільгове оподаткування. Проте основним суперечливим пунктом є база для нарахування пільги. За базу можна взяти частину собівартості продукту, яка охоплює вартість об'єкту інтелектуального права власності, який використаний в процесі виробництва та вартість творчої праці в грошовому виразі (заробітна плата творця). В перспективі, це сприятиме офіційному працевлаштуванню в секторі культури, а також прозорий ринок об'єктів інтелектуальної власності. Отже постає питання механізмів комерціалізації об'єктів авторського права (рис. 4).

Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності – це процес перетворення результатів інтелектуальної праці на ринковий товар. Майнові права інтелектуальної власності мають економічну цінність. В умовах ринкової економіки можуть бути товаром, що реалізується на договірних засадах. Метою комерціалізації є отримання прибутку за рахунок використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві або продажу чи передачі прав на їх використання іншими юридичним або фізичним особам.

В Україні процес комерціалізації інтелектуальної власності перебуває на початковій стадії. Основними проблемами зазначеного сектору є:

1. суперечності та колізії трьох нормативних галузей: права, оподаткування, та бухгалтерського обліку.
2. проблема оцінки об'єктів інтелектуальної власності зумовлена відсутністю єдиного національного стандарту оцінки об'єктів у нематеріальній формі.

3. відсутність висококваліфікованих спеціалістів з питань інтелектуальної власності.

4. стереотипне уявлення про науку, культуру та НДДКР як елементи «невиробничої» сфери, а не об'єкти ринкових відносин.

Процес залучення іноземного капіталу до формування ринку інтелектуальної власності в Україні гальмується численними чинниками серед яких можна виокремити:

1. Нестабільним й надмірним регулюванням та значним податковим тиском.
2. Нечіткою правовою системою, мінливістю економічного та політичного середовища, проблемами щодо встановлення чітких прав власності.
3. Складним механізмом взаємодії з державними органами та урядовими структурами, а також корупцією.
4. Відсутністю інфраструктури.
5. Низьким рівнем доходів громадян.

З метою забезпечення розвитку легітимного ринку об'єктів інтелектуальної власності, що в свою чергу стане підґрунтям для прискорення розвитку креативного сектору економіки в Україні, доцільним є розробка та впровадження системної та цілісної стратегії культурного розвитку держави а також реалізація низки кроків по удосконаленню механізмів комерціалізації об'єктів авторського права. Зокрема, серед основних напрямів вдосконалення політики у сфері комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності можна виокремити:

- розробка чітких механізмів нормативно-правового регулювання;

– поєднання науки з виробництвом та створення інфраструктури впровадження результатів науково-технічної діяльності у виробництво;

– започаткування структур, діяльність яких була б спрямована на експертну оцінку комерційного потенціалу об'єкту авторського права, дослідження кон'юнктури ринку, надання фінансової підтримки інноваційним проектам, контроль за виготовленням конкурентоспроможної продукції, просування об'єктів інтелектуальної власності на вітчизняні та іноземні ринки;

– запобігання несанкціонованому використанню та розповсюдженню об'єктів інтелектуальної власності.

Висновки. Основною проблемою при дослідженні культурних індустрій, як економічного сектору та оцінки економічного внеску від діяльності в його межах є відсутність єдиної та оптимальної методики економіко-статистичних та економічних вимірювання

даного сектору. Це зумовлено тим, що даний сектор розвивається на межі різних сфер людської діяльності, а вироблений культурний продукт має синергетичний характер. Проте не залишається жодних сумнівів в тому, що сектор культурних індустрій має значний потенціал для розвитку та зростання, може виступати інструментом ревіталізації та переорієнтації депресивних регіонів та стати одним з факторів розвитку національно економічної системи України.

Культурно-інноваційний розвиток країни не можливий при відсутності структурованого середовища, нормативно-правового базису, розгалуженої інфраструктури та кваліфікованих кадрів. Забезпечення дієвого ринкового механізму комерціалізації об'єктів авторського права – є однією з основних передумов переходу до постіндустріального суспільства. Першочергове завдання, яке стоїть перед державою сьогодні – забезпечення дієвої нормативно-правової системи та інфраструктури.

1. Тросби Д. *Экономика и культура [Текст]/пер. с англ. И. Кушнарево́й; Нац. исслед. Ун-т «Высшая школа экономики»*. – М.: изд. дом высшей школы экономики, 2013. – 256 с.

2. Хезмондали Д. *Культурные индустрии/пер.с англ. И. Кушнарево́й; под. науч. ред. А. Михалево́й; Нац. исслед.ун-т «Высшая школа экономики»*. – М.: Изд.дом Высшей школы экономики, 2014. – 456 с

3. Benjamin, W. (1970), *Illuminations: Essays and Reflections*. Trans. Harry Zohn. London: Fontana. 288 p.

4. *Creative Economy Report 2013, Special Edition/ UNCTAD and the UNDP Special Unit for South-South Cooperation*

5. Garnham, N. (1990) *Capitalism and Communication: Global Culture and the Economics of Information*. London: Sage. 216 p.

6. Gilroy, P. (1992) *The Empire Strikes Back: Race and Racism in 1970s Britain*. London: Routledge. 219 p.

7. Hall, S. and Jefferson, T. (1976) (eds.) *Resistance Through Rituals: Youth Sub Cultures in Post-War Britain*. London: Hutchinson in association with the Centre for Contemporary Cultural Studies, University of Birmingham. 288 p.

8. Peterson, R. (1982) 'Five Constraints on the Production of Culture: Law, Technology, Market, Organisational Structure and Occupational Careers', *Journal of Popular Culture*, 16(2) pp. 143-53.

9. Ryan, B. (1992) *Making Capital From Culture: the corporate form of capitalist cultural production*, Berlin and New York: Walter de Gruyter.

10. Williams, R. (1989) *The Politics of Modernism: Against the New Conformists (Radical Thinkers)*.

E-mail: Mariya.proskurina@gmail.com